

Het uitroeien van de runderpest in Vlaanderen (1769-1785) Regeringsmaatregelen en oppositie ertegen

René De Herdt

museumdirecteur MIAT

Inleiding

De geschiedenis van de runderpestbestrijding heeft een bijzondere betekenis in de ontwikkeling van de diergeneeskunde. Het is met deze ziekte, sinds lang verdwenen uit onze streken ¹, dat de georganiseerde dierenziekten-bestrijding in de 18de eeuw een aanvang nam. Grootschalige, centraal georganiseerde en lokaal streng gecontroleerde uitroeiingstechnieken werden toen voor het eerst ontwikkeld en met succes uitgevoerd.

Met de rundveeppest die in die eeuw woekerde en meerdere verwoestende tochten doorheen Europa ondernam (zie kaartje), wist men immers geen raad. Allerlei remedies werden toegepast door 'experts', kruidenmeesters of smeden, de 'veeartsen' uit die tijd; godvruchtige boetedoeningen, processies en gebedstonden werden georganiseerd; zelfs inentingen werden geprobeerd, maar de resultaten waren teleurstellend. Men moest toegeven dat er nog geen remedie *uitgevonden was die het ontvangen venijn seffens soude kunnen dempen* ².

Het is de Romeinse geleerde Giovanni Lancisi (1654-1720) geweest die toen voor het eerst een goed inzicht had in hetgeen er kon en moest gebeuren. Toen de runderpest in 1711 de Pauselijke Staten binnendrong, stelde hij aan een college van kardinalen dat zich over dit probleem had gebogen, voor een gezondheids*politie* te ontwerpen ³. De voorstellen die hij hiertoe deed waren zo grondig dat ze tot op heden toe, zonder veel veranderingen, konden toegepast worden

Maatregelen tegen het binnen de stad brengen van vee besmet met 'betaepelyke ziekten' en tegen de verkoop van 'besmet vleesch'. Franse periode
(verzameling UG, fonds Vliegende Bladen)

Toen de zeer gevreesde runderpest in 1769 de Oostenrijkse Nederlanden binnendrong, werd voor het eerst een grootscheepse, coherente en uiterst gedetailleerde uitroeiingsstrategie opgesteld en doorgevoerd. Deze aanpak werd een succes, niet in het minst door de invoering van een vergoedingsregeling voor de geleden verliezen aan de veehouders en door de strenge controles die ingesteld werden. De grondslagen er van - en tot op zekere hoogte ook de uitvoeringsmodaliteiten - blijven tot op de huidige dag geldig.

In het eerste deel van dit artikel worden de maatregelen beschreven en in hun context geduid. In een tweede gedeelte wordt aandacht besteed aan de weerstand die deze volkomen nieuwe politiek opriep in het algemeen en bij de landelijke bevolking in het bijzonder.

LIBERTÉ.

ÉGALITÉ.

EXTRAIT

Du Régistre aux Délibérations de
la Municipalité du Canton de
Gand.

L'ADMINISTRATION MUNICIPALE DE
LA VILLE ET CANTON DE GAND,

*Nformée que des avides Egoïstes ne rougis-
sent point d'exposer journalièrement la santé
& la vie même de leurs Concitoyens, en in-
troduisant dans cette Commune des Bestiaux
atteints des maladies épidémiques, mais osent
encore étaler sur leurs Boutiques des Viandes
qu'ils scavent être infectées.*

*Considérant, qu'étant par les Lois spécialement chargée
de veiller à la salubrité des Alimens, qui se consomment
dans son Ressort, elle doit par des mesures sages & sévères
réprimer des abus aussi revoltans, & prévenir autant que
possible les Maladies pestilentièlles, qui ne prennent que trop*

VRYHEYD.

GELYKHEYD.

UYTTREK

*Uyt den Register der Deliberatien van
de Municipaliteyt van het Canton
van Gend.*

D'ADMINISTRATIE MUNICIPEL DER
STAD EN CANTON VAN GEND,

*Nderricht zynde dat'er begeirige eygen be-
langzoekers hun niet en schaemen dagelyks
de gezondheid ende het leven zelfs hunder
Medeborgers bloot te stellen, met in deze
Stad te brengen Beesten geslegen met be-
traepelyke ziekten, maer daer-en-boven dur-
ven verkoopen Vleesch het welke zy weten te zyn besmet.*

*Overwegende, dat zy bijzonderlyk door de Wetten be-
last zynde te waeken op de gezondheid der Eetwaeren,
die verteirt worden binnen haer Gebied, door wyze en
strenge maetregelen moet beteugelen zulke tegenstrydige
misbruyken, ende zoo veel mogelyk voorkomen de peit-*

De voorstellen van Lancisi (1711)

1. Elk contact met een dier dat besmet zou kunnen zijn, dient vermeden te worden.
2. Alle besmette dieren of verdachte dieren dienen dood geslagen te worden.
(Wellicht werd het afslachten minder aangeraden om besmetting door bloed te voorkomen.)
3. Zowel mensen als dieren van een besmette hoeve dienen in quarantaine geplaatst te worden.
4. De experts die de dieren komen onderzoeken en verzorgen, dienen aangezicht en handen met azijn te wassen.
5. Al wat in aanraking was geweest met de besmette dieren dient ontsmet te worden met azijn of kalk.
6. Kleren van herders en koewachters dient men te beroken.
7. Kadavers en uitwerpselen van de gedode dieren moeten in diepe grachten begraven worden en alle hooi en stro van de besmette stallen dient verbrand te worden.
8. Contact tussen bewoners van besmette en gezonde dorpen moet verhinderd worden.

De raadgevingen van Lancisi werden toen echter niet opgevolgd. De rundveestapel werd aan het natuurlijk verloop van de epidemie overgelaten. Lancisi zelf zag duizenden runderen wegwijnen.

Het systeem Lancisi werd voor het eerst in 1714 in Engeland toegepast. In de Oostenrijkse Nederlanden werd het vanaf 1769 streng en op grote schaal opgezet. Het was toen het enige land in West-Europa dat zo sterk aan een afslachtingpolitiek vasthield, zodat men zelfs sprak van '*notre système*' (zie verder).

Het hiernavolgende illustreert ten volle hoe ingrijpend deze maatregelen waren.

Dit aspect, samen met het innovatief karakter van de aanpak, die een totale breuk met het verleden inhield, riep onvermijdelijk weerstand op. Hieraan is het tweede gedeelte van deze tekst gewijd.

ossen die deel uitmaakten van een ondersteuningkonvooi van het Franse leger.

Weerom volgden een aantal geboden en verboden. Deze waren nog steeds zeer gematigd: getroffen dieren moesten opgesloten worden; een gezondheidscertificaat werd vereist voor verkoop en circulatie van hoornvee in het land; op het platteland mochten honden niet vrijuit lopen.

De maatregelen waren weinig ingrijpend in het leven van het boerenbedrijf. De boer hield de zieke runderen op stal en hij, en vooral de boerin, waren voortdurend in de weer om ze te verzorgen. Gezondheidscertificaten werden aan de lopende band toegekend, ook wanneer de dieren niet of onnauwkeurig onderzocht waren. De binnenlandse handel in rundvee onderzocht van deze bepaling weinig hinder.

Regeringsmaatregelen

De eerste 18de-eeuwse runderpest-epizoötie (1714) die in de Verenigde Provinciën (het huidige Nederland) duizenden runderen deed bezwijken, had in de Zuidelijke, toen Oostenrijks geworden Nederlanden vermoedelijk weinig schade tot gevolg. Enkele profylactische maatregelen werden getroffen: invoerverboden, aankopen slechts met gezondheidscertificaten, doden en begraven van ongeneeslijk bevonden runderen.

De tweede *epizoötie*, die in 1744 uitbrak, maakte wel slachtoffers, vooral onder de rundveestapel van Veurne-ambacht en de Kasselrij Waasten. De pest was er binnengebracht door Normandische

Aanzet tot een nieuwe politiek (1769)

Dat zou echter veranderen toen de ziekte in 1769 vanuit Nederland opnieuw de grenzen overschreed in het Waasland.

In een eerste ordonnantie (10 mei 1769) werd uitdrukkelijk bepaald dat besmette kadavers dadelijk zeven voet diep begraven moesten worden ⁴.

Op 10 november werd een tweede ordonnantie ⁵ uitgevaardigd, die in ruime mate verschilde van de vorige. Het was de eerste maal dat in de Oostenrijkse Nederlanden verbod werd opgelegd handel te drijven in bepaalde goederen met een streek binnen de landsgrenzen gelegen ⁶. De defensieve politiek was tot hiertoe voornamelijk bedoeld om de bedreiging uit het buitenland af te wenden.

Nu ging ze ook gelden om de besmetting vanuit het Land van Waas te voorkomen. Vóór 10 november 1769 had de rundveepest hier nog maar enkele slachtoffers gemaakt. De ordonnantie van 10 november werd dus uitgevaardigd nog vóór men van een eigenlijke *epizoötie* kon spreken. De regering had derhalve het bewustzijn dat een laattijdig of laks ingrijpen fataal kon zijn voor de rundveestapel van het gehele land.

Opzienbarende preventieve bepalingen in de grensstreken

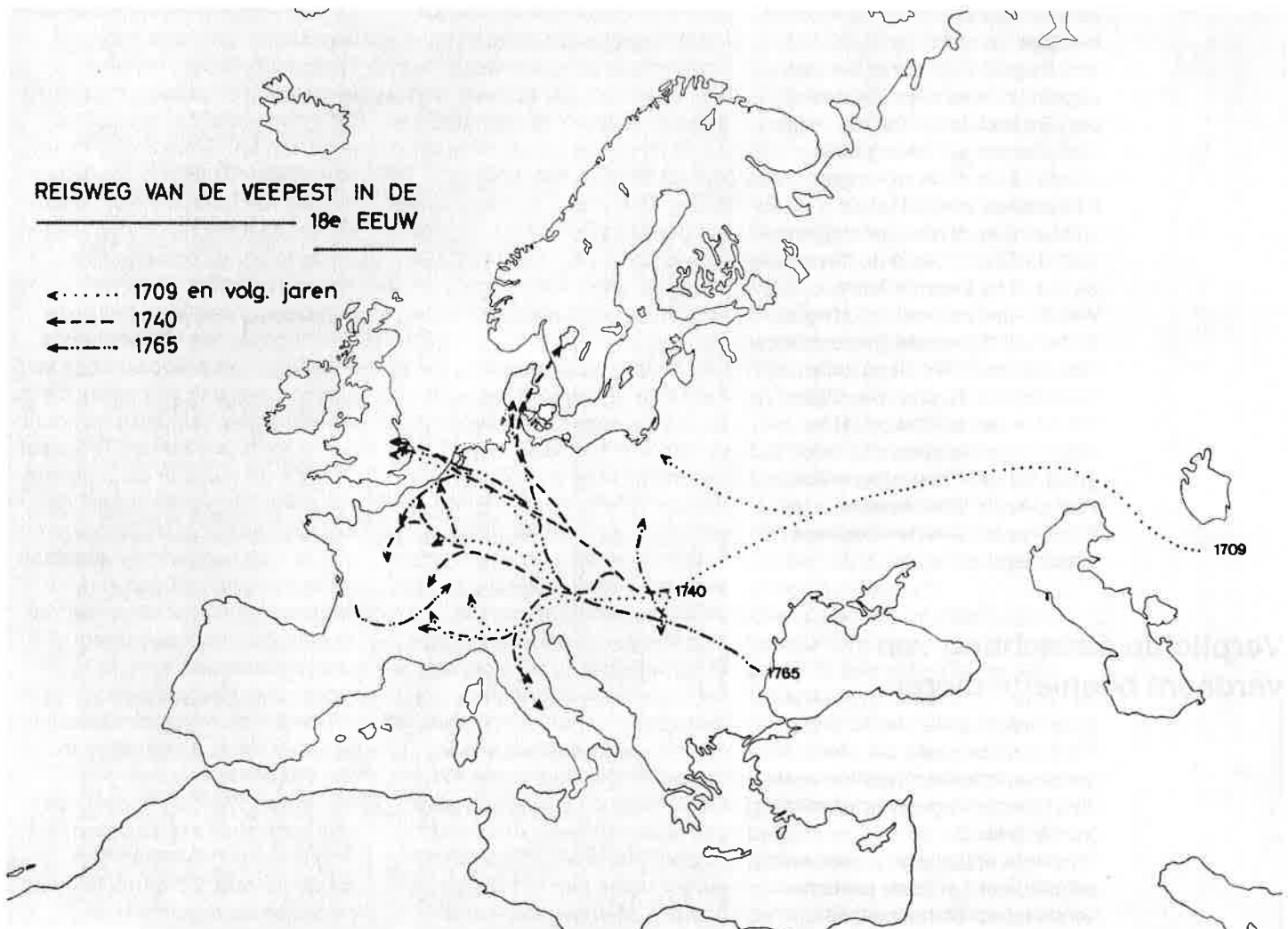
- Alle inwoners van het Land van Waas, en ook al degenen binnen de twee mijl van de Hollandse grens of de Luikse Kempen dienden hun vee, van welke soort ook, opgesloten te houden.
- Alle loslopende dieren werden vogelvrij verklaard, en voor elk dier dat niet op stal stond moest de eigenaar een boete betalen.
- In een gebied van twee uur gaan

van de grens verwijderd, moest elk slachtdier nauwkeurig onderzocht worden door wethouders en experts, om daarna met een brandijzer gemerkt te worden ⁷. - Het invoerverbod ten opzichte van hoornvee uit de Verenigde Provinciën bleef gehandhaafd. Het werd nog uitgebreid tot varkens en woldieren. Op het drijven van dieren uit het Land van Waas naar het binnenland stond een boete. Wanneer mest, huiden of vlees uit diezelfde streek werden ingevoerd, ging men over tot inbeslagname van paarden en wagens en tot vernietiging van de vervoerde waar.

Voor de landbouwers en veetelers had de bepaling al het vee op stal te houden wel enige moeilijkheden kunnen veroorzaken, vooral wat betreft de voeding. In het Land van Waas werd echter stalvoeding toegepast ⁸, en de boeren hadden wellicht een ruime voorraad aan rapen, hooi en stro. De regering voorzag trouwens dat

bij gebrek aan voeder steeds op steun van de overheid beroep mocht gedaan worden.

Ook de schapenteelt die in het Land van Waas tijdens de Moderne Tijden sterk was afgenomen ondervond aanvankelijk weinig hinder. De winter was in aantocht. Bij slecht weder werden de dieren ook in andere jaren binnen de schaapskooi gehouden. Een eigenaardigheid is dat het invoerverbod uit de Verenigde Provinciën ook betrekking had op de varkens, schapen en geiten. Men zag dus in deze dieren mogelijke dragers van het venijn dat overal kon verspreid worden. Om werkelijk consequent te zijn had men ook de paardenhandel moeten verbieden. Het belang en de taak van het paard als trekdier was echter in de internationale handelsverrichtingen te groot, opdat het onder bovengenoemde verbodsbepalingen zou vallen. Bij de bestrijding van de rundveepest poogde men derhalve handel

en economie zo weinig mogelijk hinder te bezorgen.

Langsheen de landsgrenzen werd een intense controle uitgeoefend op de invoer. Een aantal militairen werden er geleverd om vee-smokkel en inbreuken op de ordonnanties te voorkomen. De getalsterkte hiervan was zeer veranderlijk.

Dook de veepest in een bepaalde grensstreek in het buitenland op, dan werd het tegenover deze streek gelegen gebied in de Oostenrijkse Nederlanden dadelijk met een compagnie soldaten versterkt. Zulke militaire wachten bleven gedurende geheel de periode dat de rundveepest in Vlaanderen zou heersen langs beide grenzen patrouilleren.

Op 21 februari 1772 waren aldus in Vlaanderen 529 militairen bij de bewaking van de landsgrenzen betrokken, hogere officieren inbegrepen⁹.

Hierbij dient opgemerkt dat dezen niet alleen het land tegen de runderpest poogden te beschutten, maar eveneens het binnendringen in het land van de alom gevreesde pest onder de mensen trachtten te verhinderen. In 1770 was deze laatste onder andere uitgebroken in Polen¹⁰. Landlopers en bedelaars werden opgezocht omdat ze beide ziekten zouden kunnen overbrengen. Colporteurs werden uit de Oostenrijkse Nederlanden geweerd. Elke invoer in de havens werd streng gecontroleerd. Wat de rundveepest betreft was de bewaking van de grenzen ten zeerste noodzakelijk en zelfs vooruitziend. Nadien zou blijken dat deze bewaking nog niet afdoend geweest was. In ieder geval hadden de grensgebieden veel meer te lijden van de rundveepest dan de streken in het binnenland gelegen.

Verplichte afslachting van verdacht besmette dieren

In de ordonnantie van 10 mei 1769 werd bepaald dat alle geïnfecteerde dieren zeven voet diep moesten begraven worden (vierde artikel).

Dit vierde artikel was eerder vaag geformuleerd en voor uiteenlopende interpretaties vatbaar.

Wanneer immers werd een dier als besmet beschouwd? In de tweede ordonnantie van november 1769 wordt elke dubbelzinnigheid opgeheven: alle dieren van een besmette stal moesten afgemaakt worden; verantwoordelijkheid en beslissing lagen bij de experts; de wethouders oefenden hierop een controle uit en ook zij waren verantwoordelijk over de algemene maatregelen die zij in het dorp te nemen hadden.

Deze bepaling die Giovanni Lancisi in 1711 in de Pauselijke Staten had willen zien toepassen werd nu, zestig jaar later een van de grondbepalingen in het kader van de runderpestbestrijding in de Oostenrijkse Nederlanden.

Wie de promotor van deze maatregel was, kon moeilijk met zekerheid achterhaald worden. Vermoedens wijzen wel in de richting van Ferdinand Rapedius De Berg, raadsheer bij de Raad van Brabant en later *amman* van Brussel, die zich steeds een overtuigd voorstander van de afslachtingpolitiek zou tonen¹³.

In onze gebieden werd, voor zover de archiefdocumenten hierover inlichtingen verschaffen, geen onderscheid gemaakt tussen het afslachten van het rundvee en het doodslaan ervan. In het kader van de verspreiding van de veepest was dit wel van enig belang. Bij het afslachten, vooral wanneer het ganse stallen betrof, was het gevaar dat de ziektekiemen zich langs het vele bloed gingen verspreiden helemaal niet denkbeeldig.

Lancisi had aangeraden de besmette runderen dood te slaan. De ordonnantie schoot op dit punt te kort. En inderdaad, nog in november 1769 werd door Pieter Vanden Driessche te Gent beweerd dat zijn vee de ziekte op de hals had gehaald door het drinken van water, waarin bloed van geïnfecteerde runderen die afgeslacht waren, aanwezig was¹⁴. Ongetwijfeld ging de regering tot het treffen van deze rigoureuze maatregel over omdat ze ervan overtuigd was dat een minder drastisch optreden weinig hielp. De Verenigde Provinciën waren van dit laatste een uitstekend en actueel voorbeeld. Duizenden dieren waren hier in 1769 gecrepeerd¹⁵. Men begreep dat dit

zwaard van Damocles, dat nu ook de Zuidelijke Nederlanden ging treffen, snel afgeweerd moest worden.

Zoals reeds vermeld, was de afslachtingmethode reeds met goed resultaat toegepast in Engeland in 1714. Bovendien werd de degelijkheid ervan benadrukt door enkele auteurs, onder andere door de Oostenrijker Koczians¹⁶. Vanaf 1774 zou ze trouwens ook in Frankrijk toegepast worden¹⁷.

In principe moesten alle dieren die in de nabijheid van het besmette rund stonden, eveneens gedood worden. In de praktijk beperkte men zich veelal tot ander hoornvee en loslopende honden of katten. Nooit vermeldt een archiefstuk dat ook een paard, zwijnen of geiten werden gedood. Anderzijds is het moeilijk aan te nemen dat nooit een van deze dieren in een besmette stal aanwezig zou geweest zijn. Zeer zeker was dit het geval op kleine hoeven.

Alhoewel in deze ordonnantie van 10 november 1769 de grondbepalingen van de bestrijding werden vastgelegd, waren al deze bepalingen toch voor talrijke interpretaties, voor verdere verbetering en precisering vatbaar. De ontsmetting der stallen, de wijze van het afmaken der dieren, de schadeloosstelling voor afgemaakte runderen die niet besmet waren; dit alles waren nog punten die in volgende ordonnanties moesten uitgewerkt worden. In deze ordonnanties stelde de regering wel een uiterst strenge bepaling voorop. Toch was ze lang niet zo zeker van de politiek die ze moest volgen. Konden uitzonderingen toegestaan worden, of moest door dik en dun aan de uitgevaardigde bepalingen vastgehouden worden? Vooral in de eerste jaren zou ze nog herhaaldelijk toestaan, meestal op aandringen van provinciale bestuursorganen, dat werd geëxperimenteerd met geneesmiddelen.

Aldus mochten de dokters J. Somers en J. Vander Woestijne geneesmiddelen gebruiken te Gent in de tweede helft van november 1769, en nadien ook nog in de abdij van Drongen¹⁸. Hun bevindingen werden op schrift gesteld. Ze waren negatief en deden de regering in de

Portret van Fernand Pierre Rapedius De Berg, raadsheer bij de Raad van Brabant en amman van Brussel

(uit: Gérard, Ferdinand Rapedius De Berg. *Mémoires et documents pour servir à l'histoire de la Révolution Brabançonne*, Brussel 1843)

Beschrijving van de symptomatologie in een officieel document
(Rijksarchief Gent, Fonds Raad van Vlaanderen, Fiscales).

ingeslagen weg volharden. Daar de Oostenrijkse Nederlanden op dat ogenblik het enige gebied waren waar men zo rigoureuus te werk ging, zou men na verloop van enkele jaren verwijzen naar dit beruchte afslachtingsstelsel met de term: 'notre système'.

**De maatregelen worden verder op punt gesteld:
het additioneel edict (1770)**

In het najaar 1769 had de rundveepest zich verspreid in het Land van Waas en de Kasselrij Oudburg (het Noordoosten van Gent).

Ze kon er, dank zij 'notre système' in januari 1770 overwonnen worden. In 1770 zou ze een veel grotere uitbreiding nemen. Het Vrije van Brugge, Veurne-Ambacht, de Kasserijen Waasten en leper kregen hun eerste bittere ervaringen te verwerken. Ook in Brabant geraakten in 1770 meer dan veertig dorpen in de ban van de runderpest¹⁹.

Voor de regering was dit een uitstekende gelegenheid om de degelijkheid van de ordonnanties uitgevaardigd in 1769, aan de werkelijkheid te toetsen, nieuwe ondervindingen op te doen en meer aangepaste bepalingen uit te werken.

Als voornaamste ordonnantie is te vermelden het 'additioneel edict', dat van 11 januari 1770 af in Vlaanderen in voege trad²⁰. In Brabant zou het eerst van kracht worden op 13 februari 1770²¹.

Tijdens het jaar 1771 verbeterde de toestand in Vlaanderen er niet veel op. Het vee bezweek in bepaalde gebieden bij honderden. Ondanks het feit dat F. R. De Berg in Brabant de zaak stevig in handen meende te hebben, werden daar ook tal van besmettingen genoteerd²².

Overal hadden de plaatselijke bestuursorganen een niet geringe rol bij de bestrijding te vervullen. De kasselrijen deden hun best om de uitbreiding in te dijken en de schade tot een minimum te beperken. Aan hen werd een zeer grote inspraak toegestaan bij het aanpassen van de edicten aan de plaatselijke omstandigheden. En zij waren het onder andere ook die de regering wezen op tal van

GEMEENE KENTEEKENEN

**VAN SIECKTE ONDER HET
HOORNVEE.**

DRoefgeestigheyt, verduysterde oft Treurende Oogen, hangende ende kaude Ooren, luyfig Haier, Onrust, Uytgestrekt ende hangenden Hoofde, Schuddingen, **Bevingen**: Midts-gaeders Exces van Kortfen, verlies van Appetyt, ofte Melk, op hun selven zyn dese Enckelycke teekenen gemeen van alle ordinaire Siekten, de welcke in de Besmette infgelycx bevonden worden.

DE Distinctive teecken alleenelyk eygen aen de woedende Plaege bestaen in de volgende.

ART. 1. **I**N het begin is het gesicht verduystert met waeter-traenende Oogen de welk den tweeden ofte derden dag verandert in Etterachtige materie

2. De Schelen der Oogen open getrocken zynde, bevint men de selve seer vierig doncker, roodt ende Successivelyk swarter.

3. In den Mont bevint men in het begin eene buyten Naturelyke hitte ende ontfekentheyt, de Tonge slymende ende successivelyk: het gehemel met roode swartachtige puyften, ofte plecken: het Tantvleesch in sommige beesten virig, ofte wit, losse Tandem.

4. Quelende eene Geelachtige stoffe uyt den Mondt met eene dicke inotachtige materie uyt den Neuse.

5. Den Aesem en omswevende locht van het Vel sterk stinckende.

6. De melck Beesten als wanneer sy niet verstoppt bevonden en worden zyn sy gemeenelyk geattaqueert met eenen Geelachtigen afgank, Galachtig stinckende: Den Erisdarm wort alsdan bevonden ontfeken met een vierig Roodt Couleur

7. Tusschen Vel en Vleesch onder de Ockfels, worden tastelyk bevonden in sommige Beesten kleyne Klieren ofte Puyften de welke als eygen aen dese sieckte naer eenige daegen uytwendig verschynen ende verdroogen.

8. Synde wel naementlyk te letten of differente Beesten in den selven stal met eenige der voorschreven Teeckenen syn overvallen.

9. De Tonge gefwollen selvs doorgaens van het begin van de sieckte is een seker kenteecken dat het sieckte is.

10. Veele Beesten getroffen van de plaege hebben een geswel op den rugge ter plaetsé corresponderende met de Longen.

11. Eyndelinge heeft men bemerkt dat veele Hoorn-beesten overvallen met de besmettelycke Sieckte den tweeden ofte derden dag dat sy dan of aengerant syn, hebben eene seer groote swackheyt in de leden, selvs soo verre dat men alsdan eene Hoorn-beeste grypene op het rugge-been dikmaels ter aerde doet vallen, nemaer de swackheyt die men bevint in de leden soude kunnen voortskomen van eene andere Quaele, als het vier in de Leden ofte de Bleyne.

VERHAEL
 ENDE
 REFLEXIEN
 OP DE VERBREYDINGE DER
 BESMETTELYKE SIEKTE
 IN HET
 HOORN-VEE,

De welke sig veropenbaert heeft in de
 Provincie van Vlaenderen t'sedert den
 26. Octob. tot den 23. Decemb. 1769.

GEMAEKT DOOR DEN HEERE
 BURG-GRAVE VILAIN XIII.

Met de voordere voorstellen tot stuttinge van diere, gedaen ter
 Vergaeringe van de Eerweerde ende Edele Heeren Gede-
 puteerde der Staeten van Vlaenderen den 22. Dec. 1769.

*Nulla remedia quæ vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem
 quam quæ sunt salutaria. Cic. epist. ad Octavium.*

Scribere jussit amor Patriæ.

TOT GENDT,
 By PETRUS DE GOESIN, Drucker van Haere Majesteyt.

Vilain XIV Jean-Jacques
 1712 - 1777

Werk van de Gentse voorschepen (burgemeester) Vilain XIII. Deze keerde zich na enkele maanden experimenteren met geneeskruiden tegen elke proefneming, zowel tegen inenting als tegen de behandeling met geneesmiddelen.

Hij werd een van de voornaamste aanhangers van de methode die afslachting voorstond

(verzameling auteur)

onvolkomenheden in de bestrijding van de rundveepest. Door het edict van 11 januari 1770 (zie kader) dat hieronder systematisch wordt weergegeven, bewees de regering ingezien te hebben dat het niet volstond verdachte en besmette dieren te doden, maar dat om de gevoerde politiek werkelijk effectief te maken nog een ganse reeks bijkomende voorzorgen dienden genomen te worden.

In het 'additioneel edict' van 11 januari 1770 werd de bestrijding tot in de puntjes uitgewerkt. Elke ontduiking, negatie of verkeerde interpretatie van de bestrijdingsmethodes werd onmogelijk gemaakt, en dit nadat men slechts enkele maanden praktische ervaring had opgedaan. Vanaf 11 januari 1770 werd elke overtreder geconfronteerd met de meest zware straffen, natuurlijk steeds in verhouding tot de grootte van het misdrijf. Tevens werd duidelijk bepaald wie moest instaan voor de indemniteit: de provincie voor het vee; de *generaliteit* (de centrale regering) voor het reinigen en ontsmetten der stallen. De invloedrijke Gentse voor-

schepen (burgemeester) Vilain XIII had reeds in zijn werkje *Verhael ende reflexiën opde verbreydinge der besmettelijke siekte in het hoornvee, dewelke sig veropenbaert heeft in de Provincie van Vlaenderen 't sedert den 26 October tot den 23 December 1769* dat hij einde 1769 liet verschijnen²⁹, betoogd dat de provincie over voldoende inkomsten beschikte om zonder extra-belastingen, over te gaan tot een schadeloosstelling van de getroffen eigenaars.

Andere landen zouden eerst veel later vergoedingen uitbetalen. In Nederland werd dit systeem eerst in 1799 ingevoerd. Voor de bestrijding van de uitgaven werd hier door de wet van 26 december 1799 een heffing op het rundvee ingesteld³⁰.

Eradicatiemaatregelen uit het additioneel edict (1770)

In de besmette hoeve

- De ziekte moet binnen de vier uur aan de wethouders openbaar gemaakt worden.
- Alle honden en katten ter plaatse moeten dadelijk gedood worden²⁹.

- Zeer strenge straffen staan op het opderven van kadavers, op het verkopen van verdacht of besmet vee ²⁴.

- Stro, hooi, draf wordt verbrand of gedolven ²⁵.

Vergoeding

- De provincie vergoedt voortaan de eigenaars voor elk dier dat gedood wordt, ziek of gezond, alsook voor de mest, het voeder en al hetgeen gedolven of verbrand werd ²⁶.

- De kosten van het reinigen van de stallen werden door de *genera-liteit* (de centrale overheid) gedragen.

Voorzorgsmaatregelen in het besmette dorp

- Alle inwoners moeten dadelijk op de hoogte gesteld worden zodra de veepest is uitgebroken.

- Alle tamme konijnen worden alsdan binnen de vierentwintig uur gedood.

- Het vee uit de stallen van de brandewijnstokers binnen vijftienhonderd stappen van een besmette stal gelegen, moet binnen de drie dagen naar een slachthuis gebracht worden.

- De eigenaar van een besmette stal moet voor zijn hoeve en ook in zijn weiden een paal van zes voet hoog oprichten, met bovenaan een vierkante plank als herkenningsteken.

Handel in vee

- Vee, mest, roet (= rundvet), huiden of horens mogen in Vlaanderen niet ingevoerd worden ²⁷.

- De circulatie binnen de provincie: (1) mag vrij geschieden wanneer er geen veepest was in de omgeving; (2) wanneer wel pest heerste is een gezondheidscertificaat noodzakelijk; (3) vee afkomstig van verschillende stallen mag niet troepsgewijze vervoerd worden; (4) de circulatie is enkel toegelaten na zonsopgang en voor zonsondergang.

- Het kopen van vee:

(1) mag enkel gebeuren door kooplui of vleeshouwers in het bezit van een toelating; (2) deze mogen niet in de stallen komen; (3) de runderen worden in open lucht gekeurd; de koopman mag het vee niet aanraken en moest op vijf stappen afstand blijven.

Bijkomende

voorzorgsmaatregelen

- Personen die in een besmette stal geweest waren mogen

gedurende dertig dagen geen andere gezonde stal betreden.

- Alle honden moeten aan de band gehouden worden ²⁸.

- Beenhouders mochten zich niet met hun hond op het platteland bevinden.

- Vreemdelingen mogen zonder toelating niet tot een stal toegelaten worden.

Experts

- Ervaren experts moeten binnen de vier uur na het onderzoek van het vee dat door de eigenaar ziek was bevonden hun bevindingen aan de wethouders meedelen.

- Na een eerste onderzoek mogen deze geen tweede maal de stal betreden zonder toelating.

- Geen geneesmiddelen mogen door hen aan dieren met runderpest ingegeven worden.

Een schadeloosstelling was hoe dan ook noodzakelijk, wilde men een al te sterke oppositie van de boeren vermijden. Zonder medewerking van de bevolking was de strijd tegen de veepest onbegonnen werk. Welke veehouder zou trouwens openbaar gaan maken dat de pest zijn runderen had aangetast, indien geen schadevergoeding werd uitbetaald. Schadevergoeding was een onontbeerlijk element om het raderwerk van het bestrijdingsmechanisme gesmeerd te laten draaien.

De schadeloosstelling gebeurde in klinkende munt en zonder dat bijkomende lasten op de bevolking wogen. De landsman oordeelde er echter anders over, aldus volgens een relaas uit Zele van 1772 ... *welke betalinge sy zeyden te doen uyt de provintiekasse, sonder het Land daer eenigen kost van het hebben, maer het is daer naer contrarie uyt gevallen. Want het is alles op 't land omgesteld ende uyt de boerezakken betaelt* ³¹.

Het reinigen en ontsmetten van de besmette stallen werd in dit edict niet volledig uitgewerkt. Toch waren reeds talrijke richtlijnen rondgestuurd waarin opgesomd werd wat juist gedaan moest worden ³².

Na het delven van de runderen werden de stallen gekuist en alle gebruiksvoorwerpen gereinigd. IJzeren voorwerpen werden in het vuur gehouden en de eetbakken en kribben moesten met warm water en met *gesoyen heeten azijn* afgeschrobd worden³³. Indien de stal geen stenen bevloering bezat werd de aarde er tot twee voet diep uitgedolven en naar buiten gedragen. Gedurende verscheidene dagen werd daarna de koe-stal onder rook gezet. Hiervoor gebruikte men solferbloem, de stinkende duivelsdrek (*asa Foetida*), jeneverbessen en ook wierook³⁴. Deze producten werden door talrijke auteurs aangeraden en naar kon vastgesteld worden ook in de Oostenrijkse Nederlanden algemeen gebruikt.

Het archief van de Raad van Vlaanderen bergt talrijke rapporten van commissarissen waarin de opeenvolgende stadia bij het ontsmetten van hoeven duidelijk worden beschreven³⁵. Toegegeven moet worden dat de voorzorgsmaatregelen werkelijk zeer uitgediept werden. Zelfs tamme konijnen moesten eraan geloven. Deze maatregel was geïnspireerd door Vilain XIII (zie noot 30). Hij had bemerkt dat kinderen of *koeiers* zeer vaak in de koestal een hok hadden getimmerd waarin tamme konijnen werden gekweekt. De pels ervan zou een potentiële drager van de ziektekiemen kunnen worden. Op geen enkele andere plaats in de onderzochte literatuur komt deze bepaling voor³⁶. Het is dus duidelijk dat plaatselijke gebruiken de aard van de gezondheidspolitie hebben helpen bepalen.

De opstellers van het edict beschikten over een ruime dosis gezond verstand en doorzicht. Hiervan getuigt de bepaling dat experts en kooplui de grootste voorzichtigheid bij het uitoefenen van hun werk moesten waarnemen. Daar deze mensen geregeld in contact kwamen met besmette runderen, vormden ze een bijzonder groot gevaar voor de pestverspreiding.

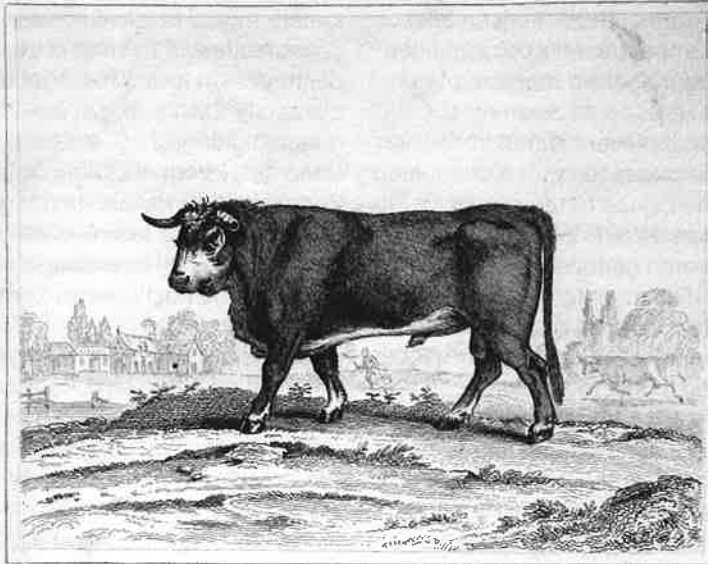
Het *'additioneel edict'* van 11 januari 1770 steunde op de ordonnanties van 10 mei en 10 november 1769. Zoals werd aangetoond liet het de overheid

toe een zeer scherpe controle op de gezondheidstoestand van de rundveestapel uit te oefenen. Slechts enkele uren na het uitbreken van de rundveepest kon met de uitroeiing ervan begonnen worden. Nog steeds waren er enkele elementen die voor betere definiëring vatbaar waren. Toch is de precisie van dit edict opmerkelijk. Er werd veel van verwacht en ongetwijfeld heeft het ook veel bijgedragen om de uitbreiding van de runderpest in te dijken.

Verbetering van de organisatie

Het uitvaardigen van uitgebreide gezondheid-politiemaatregelen was niet voldoende om de pest te bestrijden. Al de uitgevaardigde bepalingen moesten nauwkeurig onderhouden worden wilde men enig tastbaar resultaat bekomen. In Vlaanderen werd de belangrijkste rol in het beleid van de bestrijding waargenomen door de Raad van Vlaanderen, terwijl de Staten eerder een raadgevende functie hadden.

Een bijzondere figuur in verband met de runderpest was in Vlaanderen de raadsheer J.F. De Causmaecker³⁷. Deze zou vanaf 1771 de bestrijding zeer actief in handen nemen. Hierbij werd hij geholpen door een militair, Joris genaamd, die weldra als het ware zijn rechterhand zou worden. Oorspronkelijk had deze luitenant slechts het toezicht op een zeer beperkt gebied. Weldra werd hij, gezien zijn punctueel optreden, als commissaris-generaal belast met de inspectie van gans het departement West-Vlaanderen³⁸. Talrijke commissarissen waren aan hem ondergeschikt. Al deze commissarissen stonden onderling met elkaar in verbinding door een drukke correspondentie. Toen in 1771 de runderpest nog gestadig uitbreiding nam, werd besloten in de Raad van Vlaanderen een apart comité op te richten bestaande uit een aantal deskundigen, die zich ten volle aan de ziekte zouden wijden: aan de leden ervan *on donnerait carte blanche pour régler et diriger toutes les affaires concernant la maladie*³⁹. Het resultaat was de oprichting op 10 januari 1772⁴⁰ van een *'jointe'*, een van de talrijke

LA VACHE
Ordre des Ruminants. — idem... id...

Afbeelding van gezonde rasstier en dito koe, uit de eerste helft van de 19de eeuw

(verzameling UG, fonds Vliegende Bladen)

die door het Oostenrijks Regime in het leven zou geroepen worden. Ze zetelde iedere dag in het stadhuis van Gent.

De oprichting van deze commissie bracht verstrekkende gevolgen met zich mee. Van dan af werden meer aangepaste maatregelen getroffen. De controle op de uitvoering van de bevelen was zeer streng. De leden van de 'jointe' waren zonder onderscheid voorstanders van de gevreesde afslachtingmethode. Luitenant Joris zorgde ervoor dat deze, wanneer de pest ook maar schuchter de kop opstak, meedogenloos werd toegepast.

Tijdens de periode 1773-1775 werden in de Westhoek en het

leperse alleen reeds op zijn minst 3850 runderen afgemaakt. Toch zou het nog tot 1776 duren eer ietwat bevredigende resultaten bereikt werden. Nadien dook de pest nog slechts sporadisch op in Vlaanderen. Een vijftien jaar na haar opduiken was de runderpest volledig uitgeroeid. In 1785 werd de 'jointe' na dertien jaar activiteit opgeheven ⁴¹.

Het werk van deze 'jointe' viel in de smaak bij de centrale regering. Toen Henegouwen en Brabant respectievelijk in 1773 en 1776 erg onder de veeplaag te leiden hadden, werden ook daar gelijkwaardige commissies ingesteld ⁴².

Oppositie

Tijdens de eerste maanden na het uitbreken van de runderpest konden de Staten van Vlaanderen slechts schoorvoetend instemmen met de door de regering ontworpen en uitgevaardigde ordonnanties (10 mei en 10 november 1769).

Eerst wanneer einde december 1769 Vilain XIII zijn *Verhael ende reflexiën...* had uitgegeven, schaarde de Deputatie der Staten zich achter de regeringspolitiek. Vilain XIII toonde aan dat zowel de inenting als het gebruik van geneesmiddelen uit den boze waren en dat slechts één uitweg openstond: de afslachting.

Het waren vooral de hoofdcollages der *kasselrijen* die steen en been klaagden over de regeringsordonnanties. Het Brugse Vrije toonde duidelijk zijn onwil om enige medewerking te verlenen ⁴³. De Kasselrij Veurne en in mindere mate de Kasselrij leper, hielden het bij een meer gecamoufleerde tegenstand, die tot uiting kwam in het slordig opvolgen of over het hoofd zien van regeringsbepalingen. In ieder geval kan de houding van vele *kasselrijen* in Vlaanderen reactionair genoemd worden. De oprichting van de 'jointe' van 1772 (zie hierboven) zou hieraan een einde stellen.

De bevolking deelde de mening van commissarissen en magistraten helemaal niet. De algemene opinie was en bleef tegen de gevoerde afslachtingpolitiek gekant.

Tevergeefs zou men het vertrouwen van de plattelandslui trachten te winnen. De boeren waren in hun denken te particularistisch om het 'brutale' afmaken van hun vee goed te kunnen keuren.

Ze werden bovendien nog bijzonder gehinderd in hun bedrijfsleven door de gezondheidspolitie, wat hun stemming al niet verbeterde. Ook sommige intellectuelen en prominenten keerden zich resoluut tegen de gevoerde politiek.

In hiernavolgende tekst wordt eerst de tegenwerking vanwege de plattelandsbevolking besproken; daarna wordt een overzicht gegeven van de argumenten die sommige medici, prominenten en intellectuelen naar voor brachten om de afslachtingpolitiek van de regering in diskrediet te brengen.

Oppositie van de plattelandsbevolking

Het meest kortzichtig waren ongetwijfeld de veehouders en boeren op het platteland. Zij waren het die in de eerste plaats werden getroffen en in hun normale doen en laten gehinderd. Op het ogenblik dat de bestrijding nog niet punctueel was uitgewerkt

en nog in haar eerste stadium was, grepen deze mensen elke kans te baat om de ordonnanties op alle mogelijke manieren te omzeilen.

De landbouwers waren in de eerste plaats tegen het afslachten van hun zieke runderen. Zij hadden de overtuiging hun dieren te kunnen genezen, als maar remedies mochten toegepast worden. Over het doden van hun gezonde beesten waren ze helemaal niet te spreken.

Talrijk zijn de brieven die aan raadsfiscaal De Causmaecker, de 'jointe' of de regering werden verzonden met het verzoek het gebruik van geneesmiddelen toe te laten ⁴⁴.

De boer en vooral de boerin waren zeer gehecht aan de koebeesten die dagelijks door hen werden verzorgd en gemolken. De veestapel was de rijkdom van de hoeve. De landbouwer had immers ook financiële bezwaren. Wie garandeerde hem dat hij dadelijk de schadevergoeding voor het gedood vee zou ontvangen? Van de boeren te Wilskerke (*Brugse Vrije*) zegde men dat ze niet in staat zouden zijn hun jaarlijkse pacht te betalen ⁴⁵.

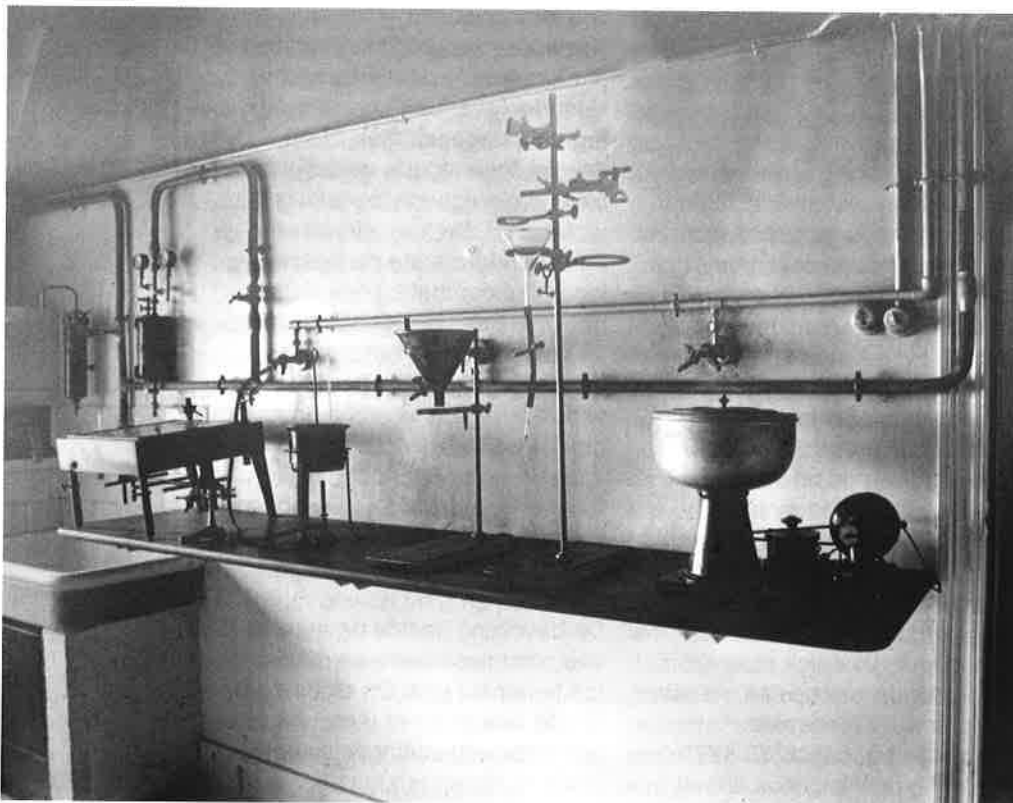
Het wantrouwen van deze bevolgingsklasse werd aangewakkerd door de geestelijke instanties

en door de dorpsoverheid. Deze laatste moest toezicht houden op de executie van besmet of verdacht vee en kwam hierdoor bij de plaatselijke bevolking in een ongunstig daglicht te staan ⁴⁶.

Landmeter Verplancke uit Zedelgem werd aldus gevraagd te assisteren bij de executie van vee. Hij weigerde. Hij zou daarna niet meer aan de kost kunnen komen, schreef hij:

... en alsdan soude (ik) syn gelyck een wulf en een trop schaepen ende alle dagen soude in peryckel van selfs dootgeslaegen te syn. We mogen aannemen dat de wethouders samen met de experts, die er alle voordeel bij hadden dat de koebeesten wel ziek waren, maar geen tekenen van runderpest vertoonden ⁴⁷, op tijd hun ogen dichtknepen of een verzuim van de boer door de vingers zagen, om zich van een goede naam bij de dorpsbevolking te verzekeren.

De landbouwer was echter niet enkel tegen het afslachten van zijn rundvee. Ook tegen tal van andere bepalingen die van de gezondheidspolitie deel uitmaakten, protesteerde hij soms zeer heftig. Relletjes waren niet zeldzaam. In Zelzate werd er volgens De Causmaecker ⁴⁸, die allicht vertaalde, zelfs geroepen:

In de 19de eeuw werd veel wetenschappelijke vooruitgang geboekt in het opsporen van veeziektes.

Bacteriologische (rechts) en chemische (links) afdeling van het laboratorium in het Gents slachthuis, foto's begin 20ste eeuw

(verzameling MIAT Gent)

... tuons eux qui tuent les bêtes, tuons la loi, tuons le bailli... Toen op 8 mei 1771 werd bepaald dat al het vee op stal moest gehouden worden, contesteerde griffier Bosschaert uit Vlaertinge hiertegen (49) met uit te roepen: ...ick sal morghe de klokke doen kloppen ende alle de hoornebeesten al te saemen doen ter weede stellen.

Al deze mensen begrepen de uitgevaardigde ordonnanties verkeerd of helemaal niet. Ze stonden er alleszins vijandig tegenover. Zo schreef raadsfiscaal De Causmaecker in 1771 aan de Geheime Raad ⁵⁰:

Il est presque impossible de découvrir quelque chose. Les magistrats, les curés et autres ecclésiastiques regardent comme une espèce de tyrannie l'exécution des placards, et comme des impies ceux qui tachent de les maintenir. Cette façon de penser se communique au peuple... Wat echter nog het meest kwaad bloed stookte, waren de opgerichte *cordons*. Het principe hiervan kwam erop neer dat een dorp of een streek die geheel geïnfecteerd was en waar het afmaken van het vee nog slechts weinig resultaat zou hebben, 'verlaten' werd verklaard. Het ziek vee werd er niet afgeslacht. De

eigenaars mochten er experimenteren met medicijnen, of anderzijds de genezing aan de natuur overlaten. De overheid meende hiermee de boeren gunstig te stemmen. Bovendien waren er ook financiële voordelen. Er moest immers nooit schadevergoeding uitbetaald worden.

Om de besmetting van niet geïnfecteerde plaatsen te voorkomen werden de 'verlaten' ruimten afgezet door militairen die een strenge controle op elk vervoerd product uitoefenden. Sommige waren mochten niet uit de geïnfecteerde plaatsen gevoerd worden en de bevolking voelde zich in haar economische activiteit gehinderd door tal van verbodsbepalingen. Meestal zag ze zich niet alleen van haar veestapel beroofd door de rundveepest, maar ook een aanzienlijk deel van andere inkomsten ging verloren. De toestand werd in 1771 bovendien nog verergerd door het mislukken van de oogst.

In 1771 ontstond er aldus *eenen grooten troebel ende murmuratie onder de landtslieden te Boekhoute*, omdat nog haver, boekwijn, aardappelen en klaver buiten het cordon op het

veld stonden, zonder dat zij erover konden beschikken ⁵¹.

De haatgevoelens die de boeren koesterden tegen zulke *cordons* keerden zich ook tegen degene die aan het hoofd ervan stond. Dit was over 't algemeen een commissaris. Te Brugge kwam het tot een echte opstand tegen luitenant Joris toen de boeren niet vrijuit naar de markt mochten komen, wat volgens deze landslieden een stijging van de prijzen tot gevolg had.

Heimelijk of openlijk werd met deze commissarissen de spot gedreven. Op enkele andere plaatsen oordeelde men het meer afdoend de commissaris op gewerschoten te onthalen ⁵². Schimpschriften, niet helemaal gespeend van humor, werden tijdens de nacht in de dorpen uitgeplakt. Meerdere zijn nog verzeild geraakt tussen de archiefdocumenten ⁵³.

Wegens zijn pittigheid konden we niet weerstaan aan de verleiding onderstaand anoniem spotschrift weer te geven. Commissaris Hoflandt, voordien officier bij de kustwacht (*garde-côte*), werd te Reninge met het volgende spotschrift getekend:

*Wat geluck voor caele botten
Van de plaegh int' hoornvee.*

Toen sy waeren garde-cotten
Op den oever van de zee,
Sy en condan dan riet rijden
Op een peert van grooten prijs.

Maer dat sy wel sien bezijden,
Of sy sullen blijven wijs.

Want noch hondert jaer naer
desen
Sal men seggen van dien naem
Dat sy waeren uytgelesen
Deugenieten al te saem.

Uit hetgeen reeds werd aangehaald blijkt duidelijk dat de boeren mistevreden waren. Bevelen werden niet, onvolledig of laattijdig uitgevoerd. Talrijke overtredingen werden voormeld ⁵⁴. Een van de meest voorkomende was ongetwijfeld het terug opdelen van gecrepeerde runderen om de kadavers van de huid te ontdoen. Ook aan smokkel scheen heel wat verdiend. Vooral in de eerste jaren, toen de gezondheidspolitie nog niet volledig op punt stond, waren verboden activiteiten talrijk. Vanaf 1772 echter had de 'jointe' de toestand beter in handen. Medewerking werd slechts ongaarne verleend door de plattelandsbevolking. Nu gingen de ordonnanties en vooral het 'additioneel edict' van 11 januari 1770 juist uit van het principe dat de veepest kon uitgeroeid worden indien ze snel mogelijk op een rationele wijze werd ingegrepen. Hiervoor was vanzelfsprekend de medewerking van de plattelandsbevolking nodig. Een nieuw geval van besmetting moest immers zonder verwijl gemeld worden. Zo men niet kon rekenen op de bevolking had de afslachtingmethode weinig zin, en kon de runderpest zich vrijwel ongehinderd verder verspreiden. Dat de rundveepest in Vlaanderen zeven tot acht jaar duurde, van 1769 tot 1777, moet ongetwijfeld in belangrijke mate aan het onbegrip, de onwil en de laksheid van de boeren toegeschreven worden. Het zwakke element bij de bestrijding van de rundveepest in Vlaanderen lag naar onze mening niet in de ontoereikendheid van de gezondheidspolitie, wel in het gebrek aan gemeenschaps- en verantwoordelijkheidszin van de bevolking.

Argumenten tegen de afslachting

Niet enkel het gewone volk, maar ook meer ontwikkelden kantten zich tegen elke afslachting. Hiertoe beriepen ze zich op een ganse reeks van argumenten, die in hoofdzaak de financiële of de technische kant van de bestrijding moesten belichten.

Een hevige opposant was de jurist J.F. Pijcke, vijand nummer één van Vilain XIII ⁵⁵. Hij stelde een repliek op tegen het werk van deze verlichte politicus. Volgens Pijcke zou Vilain XIII in het opstellen van zijn *Verhael ende Reflexiën opde verbreydinge der besmettelijke siekte in het hoornvee...* geholpen zijn geweest door J.N. de Klugmans s.j., professor aan het bisschoppelijk seminarie te Gent. In zijn *tegenbescheid*, getiteld *Réponse à une brochure flamande intitulée : Récit et Réflexions sur le progrès de la contagion parmi les bêtes à cornes* handelde Pijcke echter niet zozeer over de runderpest of haar bestrijding, wel hekelde hij de financiële politiek van de Statendeputatie gedurende de laatste vijftien jaren. Vilain XIII en zijn beleid werden niet weinig geblameerd ⁵⁶. De financiële aspecten van de veepestbestrijding kwamen niet aan bod. Dit kon trouwens moeilijk. De rundveepest had nog te weinig uitbreiding genomen en de verkregen resultaten van de bestrijding waren nog te onstabiel opdat reeds een gegronde en bestudeerde kritiek op de bestrijdingskosten mogelijk was.

Volgens andere documenten zouden de onkosten veel te hoog oplopen. Nooit kwam men echter met goed gefundeerde bewijzen voor de dag. Het bleef steeds bij hardnekkige beweringen. De technische zijde van de rundveepest bestrijding het vuur aan de schenen leggen was wel iets gemakkelijker. Dit werd onder andere gedaan door een anoniem handschrift, zich bevindend in de universiteitsbibliotheek te Gent ⁵⁷. Dit antwoord *A Monsieur le Vicomte Vilain XIII sur son mémoire flamand intitulé Verhael ende Reflexiën op de verbreydinge der besmettelijke siekte in het hoornvee etc. Nullum lumen abest, si sit prudentia, dum*

presentia ordinat, futura previdet, preterita recordatur, bezit wel enige diepgang maar blijft nochtans te veel hangen bij particuliere feiten om een werkelijk wetenschappelijk betoog te zijn. Ook commissarissen en de leden van de *hoofdcollegiën* van de *kasselrijen* brachten regelmatig kritiek uit op de gevoerde politiek. Soms was deze zelfs zeer opbouwend.

Als technische argumenten tegen het afslachten en de gevoerde gezondheidspolitie werd in hoofdzaak het volgende aangehaald:

1. De besmettelijkheid van de ziekte wordt overschat ⁵⁸.
2. Er was nog niet voldoende geëxperimenteerd geworden met medicijnen.
3. De besmetting wordt niet overgedragen door dode materie, als hooi, stro, wol.
4. Vlees van geïnfecteerde runderen zet de ziekte niet verder.
5. De veepest kon ook zonder de zieke runderen dood te slaan tot stilstand komen.
6. De rundveepest was vooral in haar beginstadium nog volledig te genezen.
7. Elke bescherming is nutteloos daar de smetstof door de wind werd rondgevoerd ⁵⁹.
8. Als men hooi, stro enz. vernietigde, zou men ook het (strooien) dak van de stallingen moeten afbranden.

Aan de hand van enkele voorbeelden meende men al deze stellingen te kunnen bewijzen. En men concludeerde dat de afslachtingmethode geen enkele waarborg bood.

Anderen gingen verder. Ze beweerden dat door het doden van het vee veel meer schade werd aangericht dan door de rundveepest zelf. Men wees op de hoge kosten die het onderhouden van de *cordons* meebracht. Vooral de kleine boeren achtten de slachtoffers. Deze hielden slechts enkele runderen voor de bemesting. Indien ze hun dieren verloren betekende dit voor hen niet alleen een vermindering van mestproductie maar ook een lagere opbrengst van hun akkers. Vooral in pas ontgonnen gebieden zoals sommige gronden in de Antwerpse Kempen was dit van

WEBB'S VETERINARY MEDICINES Co
25
Eeremedailles & Diplomas
OP DE VERSCHILLIGE TENTOONSTELLINGEN

Landbouwers, Kweekers en Bezitters van paarden, bestialen, schapen, verken, honden, enz.; gij allen wiens grootste bekommernis het is de de aanhoudende bedreigingen der ziekten en des doods onder uwe dieren af te weeren, leest zorgvuldig hetgeen hier volgt:

NOOITMISSENDE EN GEVAARLOOZE MIDDELS :

Minnepoester. Om te sluiten na den sprong. Uitgekoken middel tegen de onvruchtbaarheid door overvloegen drift verwekt.	De doos	1 20
Driftwekkend poester. Zonder weergade om de springlust op te heuren of aan te hissen.	De doos	1 25
Spijsteekend poester. Bijzonder voor loorsvies dat slecht of niet kauwen kan (meteorisatie of organische) en voor alle dieren.	De doos	2 00
Versterkend, heropheurend, bloedkweekend poester, verfrisschend, eelstuit verwekkend, lossend tevens, bloed en geboorte verlokkend, onmiddelen vooruit aan het jonge vee en in alle gevallen van flauwte. Gevoel sterfte meer onder de nieuwgeborenen.	De flesch	2 50
Wormballen voor alle dieren en alle stadij van wormen.	De flesch	2 00
Middelen voor hondenplagen puzgerend.	De doos	0 75
Middelen voor hondenplagen verlokkend.	De doos	1 50
Middelen voor hondenplagen worm verdrijvend, enz.	De doos	0 75
Koortsmiddel. Voorziet en bekampt alle koortsen, bezonderlijk de moerkoorts of kipaekte.	De doos	2 00
Waterlossend poester. Uitverkorene remedie in gevallen van hartziekte, blaaskwalen en waterzucht.	De doos	2 00
Antikoliken. Tegen stuipen, stechte spijsvertering, gerwel, krampen, afgang, verkijdheden, enz.	De flesch	1 50
Remedien gepast voor gevoelte.	De doos	1 25
Purgatien voor alle dieren: alle hoeders zulk middel nooit missen.	De doos	1 50
Stoepmiddel. Tegen den sloop bij alle dieren.	De doos	1 50
Verlossingspoester. Ernstige remedie om de verlossing te verhelpen en van de nageboorte te ontlasten.	De doos	1 50
Milwassinghe tegen de milplag, evelmond, brand, ontstekingen van mond en teel.	De flesch	2 00
Hoestpoester. Uitgekoken middel tegen den hoest en alle kwalen van luchtpijpen en longen.	De doos	2 50
Zuurstillend poester. Tegen het opblazen der kalvers.	De doos	1 25
Hoelzalf: wondermiddel tegen kwetsuren, abscessen, spene- en hoefkwalen, enz.	De pot	1 50
Scharftzalf. Tegen alle verbraken.	De flesch	1 50
Tegen ongedierte. Tegen alle luizen, vlooiën, enz.	De doos	1 25
Gommaline. Zeer snelachtig ontmettingsmiddel om alle besmettende ziekten te vermijden en te bevechten, de sporen te verhoeden en de lokalen te zuiveren en te ontgeuren.	De flesch	1 50
Topique Royal. Vervangt zeer voordeelich alle vesicatorien en treksels om de kuitgezwellen, spatien, knobbels, overbezen, te vertoeren, wateranker, klieren, enz. enz.	De flesch	3 75
Wrijfzalf. Geest van volien, hinken, verstiktheden, verwrongenheden, rheumatiek, keelpijn, dauwte in de ooren, enz. immer zonder enig spoor achter te laten.	De flesch	2 50
Tegen Geelwater. Oili de ontsteking en dracul der knoken te belatien of te bekampen.	De doos	1 50

N. B. Alle deze voortbrengsels sinds 50 jaren reeds beproefd in Amerika, Engeland, Zwitserland en Denemarken, alsook in de bijzonderste landbouwgewesten, zijn zonder weergade en van eene steeds onovertroffene waarde.

VEREISCHT VOLSTREKT HET GEDEPONEERD MERK

Volgt stipt de aangevoezene bepalingen na en de aandevelingen der **WEBB'S VETERINARY MEDICINES Co**, opdat ge geen teleurstellingen ontmoet.

ALGEMEENE DEPOTS VOOR BELGIË :

Centraal Apothek: Ach. DE COCK, Oostende. — Apothek Pol Buss, Ch. DEWAELE, Gent
Depots: bij CHRISTIAENS, Senior, drogist, Stoofstraat, Brussel;
Apoth. DERNEVILLE, Waterloolaan, Brussel en in alle goede apotheken.

TE BEWAREN

Publicitair pamflet voor doeltreffende (?) middelen allerhande tegen alle denkbare dierenziekten, eind 19de eeuw

(verzameling UG, fonds Vliegende Bladen)

De veredeling van het runderras en het kweken van prijsdieren leverden ook niet te onderschatten bijdragen tot het uiteindelijk bedwingen van ziektes. Onder een zeldzame publiciteit voor een prijsstier bekroond op de veemarkten van Metz en Gent, en zelfs op de Wereldtentoonstelling van Parijs, 1867-1868. Als stamvader van meer dan 500 gezonde kalveren werd hij uiteindelijk voor 'bewezen diensten' vetgemest en geslacht...

(verzameling UG, fonds Vliegende Bladen)

SARLABOT XI.
Bœuf Normand sans cornes.

1867. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1868. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1869. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1870. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1871. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1872. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1873. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1874. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1875. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1876. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1877. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1878. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1879. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1880. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1867. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1868. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1869. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1870. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1871. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1872. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1873. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1874. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1875. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1876. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1877. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1878. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1879. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

1880. Médaille d'Or à l'Exposition Universelle de Paris.

DELEPORTE BAYART,
Engraisneur, à Valenciennes, (Nord)

enorm belang ⁶⁰. In de aangevoerde stellingen zat wel een grond van waarheid. Financieel gezien liepen de kosten van de bestrijding op tot zeer hoge bedragen. In het departement West-Vlaanderen werd gedurende 1770, 1771 en 1772 niet minder dan fl. 280.100 uitgegeven als vergoeding voor gedode runderen ⁶¹. Van 1769 tot 1772 bedroeg de vergoeding voor de gedode runderen in de *Kasselrij Ieper* fl. 40.898, in de *Kasselrij Veurne* fl. 37.992, in de Roede van Menen fl. 7.478 ⁶².

Ongetwijfeld schrikten velen terug voor zulke hoge cijfers. Te meer daar men zag dat de rundveepest evenmin ophield als bij het toepassen van geneesmiddelen.

Hun stellingen waren echter te weinig op de werkelijkheid gefundeerd opdat ze de regeringskringen zouden kunnen beïnvloeden. Hier meende men er goed aan te doen het minst erge kwaad te kiezen: de politiek van het doden werd volgehouden tot de runderpest volledig uit het land was verdwenen.

Uiteindelijk mag geconcludeerd worden dat de bestrijding van de runderpest in de Oostenrijkse Nederlanden een succes is geworden. Het is een schitterend voorbeeld van de 'verlichte' politiek die in onze gewesten tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw gevoerd werd.

securex
SOCIAAL MANAGEMENT®

Verenigde-Natieslaan 1 - 9000 Gent
Tel. 09 235 62 11 - Fax 09 224 04 38

Bagattenstraat 16 - 9000 Gent
Tel. 09 235 62 11 - Fax 09 225 63 46

Brouwerijstraat 1 - 9031 Drogen
Tel. 09 280 40 30 - Fax 09 280 40 35

www.securex.be

2003-17

Referenties en noten

¹ Mammerickx M. (1967), *Histoire de la médecine vétérinaire belge*, Mémoires de l'Académie Royale de Médecine de Belgique, Reeks 2, Boek 5, Nr. 4, p. 279-280. De laatste grote invasie dateert uit 1882. Nog in 1920 was er te Antwerpen een ernstige bedreiging via een troep zebus uit Indië ingevoerd. De laat 19de-eeuwse epidemieën lagen aan de basis van de wetten van 1882 en 1897 die de gezondheidspolitie in België vorm gaven.

² Somers J., Vander Woestijne J. (zonder jaartal). *Ontwerp raekende de besmettelijke siekte onder het hoornvee, desselfs toevallen en hulpmiddels*, Gent, s.d., p. 8.

³ Lancisi G. (1715), *Dissertatio historica de bovilla peste*, Rome.

⁴ Recueil des Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens (hierna ROPBA), 3^e serie, deel IX, p. 504 ; Algemeen Rijksarchief te Brussel (hierna ARA), Chancellerie Autrichienne des Pays-Bas nr. 473. Ook : Placcaerten van Vlaanderen, boek VI, p. 136.

⁵ ROPBA, 3^e serie, deel IX, p. 546-548.

⁶ De dorpen moesten hiervoor een brandijzer laten smeden. Als merkteken gold de eerste en laatste letter van de dorpsnaam. Zie ook: *Placcaerten van Vlaanderen*, boek VI, p. 1375.

⁷ In de Verenigde Provincies was zulk een methode reeds toegepast. De handel in runderen van het ene eiland naar het andere werd in Zeeland reeds in het jaar 1750 door de Staten verboden en dit voor een tijd van drie maanden.

Zie M.J. Boerendonk, *Historische studie over den Zeeuwschen landbouw*, Den Haag, 1935, p. 294.

⁸ Radcliff Th. (1819). *A report on the agriculture of Eastern and Western Flanderns*, Londen, p. 262. Over de schapenteelt in het Land van Waas: P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, dl. II, p. 401 en 405.

⁹ ARA, Secrétairerie d'Etat et de Guerre nr. 1955: brief van de 'jointe' aan de Secretairerie van Staat en Oorlog op 21 februari 1772.

¹⁰ ROPBA, dl. X, pp. 79-81 en ARA, Bibliothèque nr. 4348. Vgl. ook de ordonnantie van 19 november 1770 (ROPBA, dl. X, pp. 89-90). De profylactische maatregelen tegen de pest worden besproken in Muls, M.G. (1929). *La profylaxie de la peste en Belgique sous le gouvernement de Charles de Lorraine* (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie Royale de Belgique. Reeks in-8°. DI.XXIV), Brussel.

¹¹ Dit om te voorkomen dat de runderen terug opgedolven werden en van de huid ontdaan om deze te verkopen.

¹² Deze bepaling was van belang voor streken waar de akkerbouw intensief was en derhalve een grote bemesting vereiste, o.a. voor het Land van Waas.

¹³ Ferdinand Rapiadius De Berg (1740-1800). Sinds 1759 raadsheer in de Raad van Brabant, werd hij in 1775 amman van Brussel benoemd. Speelde een belangrijke rol in de veepestbestrijding in Brabant en Limburg. Schreef verscheidene werken en memoires, o.m. over de rundveepest. Ziek ook J. Cuvelier, *Ferdinant-Pierre Rapedius De Berg*. In Biographie Nationale, dl. XVIII, Brussel 1905, kol. 711-728.

¹⁴ Vilain XIII. *Staet Generael (nr. 1)* : zie noot 29.

¹⁵ Tussen 1 april 1769 en 31 maart 1770 bezweken in Noord- en Zuid-Holland 437.650 runderen (Gazette van Gent, 16 augustus 1770). Laat deze cijfers nog overdreven zijn, wellicht kregen de leden van de Geheime Raad ze ook onder ogen en een overtuigende indruk van de geleden schade gaven ze toch wel.

¹⁶ Koczians A. (1769). *Traité des causes de la maladie les bêtes à cornes avec un projet des moyens nécessaires afin de les prévenir*, Wenen, p. 30.

¹⁷ De Berg F.R. (1780). *Lettre à monsieur Linguet en réponse aux observations sur la question « si l'air contribue à la propagation de l'épizootie contagieuse »*, Brussel, p. 19, en G.-C. Barthelemy (1932). *Histoires médicales, épizootiques et agricoles au pays de Vôge, Lorraine, Alsace et frontière des Allemagnes, depuis les temps historiques jusque vers la fin du XIXe siècle*. (These pour le doctorat vétérinaire. Ecole nationale vétérinaire d'Alfort), Epinal, p. 139.

¹⁸ Staten van Vlaanderen nr. 4723 : brief van 19 november 1771 en Rijksarchief te Gent, Fonds Kasselrij Oudburg nr. 823 f. 164v^o.

¹⁹ De Berg F.R. *Mémoire dans lequel on expose les moyens préservatifs et d'extirpation que le gouvernement des Pays-Bas Autrichiens guidé par l'expérience, a successivement perfectionnés et a opposés avec succes, depuis 1769 à la maladie épizootique du gros bétail*, p. 115. Een exemplaar berust in ARA, Chancellerie Autrichienne des Pays-Bas nr. 483. Voortaan afgekort als F.R. DE BERG, *Mémoire dans lequel on expose...*

²⁰ ROPBA, dl. X, pp. 2-6. Exemplaar eveneens in ARA, Conseil Privé nr. 1233 en RvVI Varia D 2702 (36289).

²¹ ROPBA, dl. X, pp. 10-13.

²² De Berg F.R., *Mémoire dans lequel on expose...*, p. 122. In Brabant werden van 1 maart 1771 tot 1 maart 1772 88 stallen in 28 verschillende dorpen geïnfecteerd. Tijdens deze periode stierven 33 runderen, en men doodde er 329. Totaal verlies 362 ; wat zeer weinig is op de ongeveer 300.000 runderen die Brabant volgens De Berg zou geteld hebben.

²³ Deze maatregel werd ook getroffen in Noord-Duitsland. Zie Wiese H. en Boelts J. (1966). *Rinderhandel und Rinderhaltung im nordwesteuropäischen Küstengebiet von 15. Bis 19. Jahrhundert*. Stuttgart.

²⁴ Einde 1769 waren wat dit betreft onregelmatigheden gebeurd, o.a. te Drongen bij brandewijnstoker Carel vander Vennet. Hij had in zijn kelder een geïnfecteerd kalf verborgen (Rijksarchief Gent, Fonds Kasselrij Oudburg, nr. 823 f.4773).

²⁵ Draf of spoeling was de naam voor de afvalproducten uit de stokerijen. De draf werd als veevoeder gebruikt. De brandewijnstokers hielden er gewoonlijk een grote veestapel op na. Het vetmesten ervan was voor hen een niet onaardige (bij-) verdienste. Zie Schwerz, J.N. (1811), *Anleitung zur Kenntniss der Belgischen Landwirtschaft*, dl. III, Halle, p. 246. Ook alle aal moest vernietigd worden. De Vlaamse boer gebruikte ook de vloeibare uitwerpselen van zijn vee als meststof. Grote gemetselde putten bevonden zich ook toen reeds vaak onder de stallen om dit op te vangen.

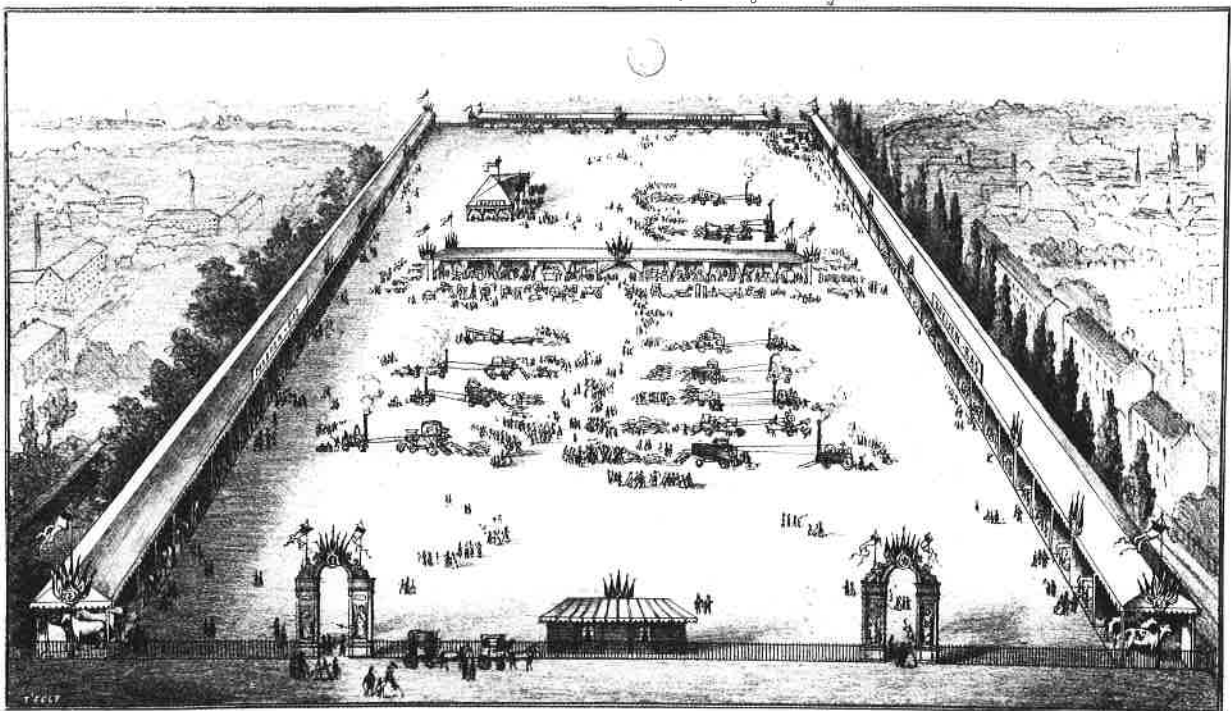
Zie: Lindemans, P. (1942), *De Vlaamsche Landbouw in het verleden*, Turnhout, p. 28.

- ²⁶ De waarde van het dier werd geschat door experts en volledig uitbetaald. Dit was een middel om te verhinderen dat gevallen van rundveepest werden verzwegen.
- ²⁷ Voor huiden werd wel een uitzondering gemaakt, wanneer deze niet behaard waren en wanneer men kon bewijzen dat ze enige dagen in de kalk hadden gelegen. Zie aanvullende ordonnantie van 15 maart 1770 (Placcaerten van Vlaanderen, boek VI, p. 1390).
- ²⁸ Uitgezonderd honden van herders in de omgeving van de kudde of jachthonden tijdens de jacht. Op deze bepaling zouden de landbouwers kritiek uitoefenen, daar ze vreesden dat jachthonden gedolven runderen terug zouden uitgraven.
- ²⁹ Vilain XIII J.J.P. (1769). Gent. Dit werkje werd op 28 december 1769 aan alle hoofdcolleges gestuurd samen met een gedrukt verslag van de Deputatiezittingen sinds november 1769. Een gedrukt exemplaar van het vermelde werkje is aanwezig in de Bibliotheek van de Gentse Universiteit, nr. G 24008. Een afschrift ervan (24 oktober 1790) werd gevonden in Staten van Vlaanderen nr. 4731. Jean Jacques Philippe Vilain XIII (1712-1777) was van 1743 tot eind 1751 burgemeester van de stad Aalst en voorzitter van het hoofdcollege van het Land van Aalst. Sinds 1755 voorschepen van de stad Gent en voorzitter van de Statendeputatie. Als dusdanig speelde hij een niet onaanzienlijke rol bij de bestrijding van de rundveepest. Vooral door zijn reeds geciteerd werk en ook door brieven oefende hij een belangrijke invloed uit op de leden van de Raad van Vlaanderen. Doordat Vilain XIII de rundveepest die in de omgeving van Gent heerste, van nabij kon volgen, was hij zeer goed op de hoogte van de te nemen maatregelen.
- ³⁰ Boerendonk M.J., op. Cit., p. 295.
- ³¹ Lindemans P. (1952). *De Geschiedenis van de landbouw in België*, dl. II, p. 479.
- ³² Zie o.a. Rijksarchief Gent, Fonds Kasselrij Oudburg, nr. 823, f°62-65v° : *Reflexiën resulterende uyt differente vraegen by diversche administratiën ende verscheyde inwoonders gedaen*, door Dierickx en Vilain XIII (26 november 1769).
- ³³ Over de ontsmettende werking van azijn en het belang dat men eraan hechtte in de achttiende eeuw; Needham (1770) *Mémoire sur la maladie contagieuse des bêtes à cornes*, Brussel, p. 8.
- ³⁴ Wouters J. (1966). *Volksdiergeneeskunde*, Wetteren, p. 60.
- ³⁵ O.a. : Staten van Vlaanderen nr. 4725.
- ³⁶ Buniva, een Frans veearts sprak in 1793, maar dat is drieëntwintig jaar later, wel over het besmettingsgevaar dat school in katten, varkens, vliegen en andere insecten (Barbarett e.a. 1808. *Recueil de mémoires et observations pratiques sur l'épizootie*, Lyon-Parijs, p. 187).
- ³⁷ Rijksarchief Gent. Raad van Vlaanderen. Fiscalen (Hierna RvV1. F.) II 1733 (22684).
- ³⁸ RvV1. F. 3709 en 3704.
- ³⁹ RvV1. F. II 3755 (25460).
- ⁴⁰ RvV1. F. 3698 en ROPBA, dl. X, p. 216-219.
- ⁴¹ ROPDA, dl. XII, p. 411.

Litho van de Provinciale Landbouwtentoonstelling te Gent anno 1865 waar naast de voorstelling van de nieuwste landbouwwerktuigen en veeziektebestrijdingen, ook wedstrijden werden georganiseerd ter verbetering van het rasvee
(Stadsarchief Gent, Atlas Goetgebuer)

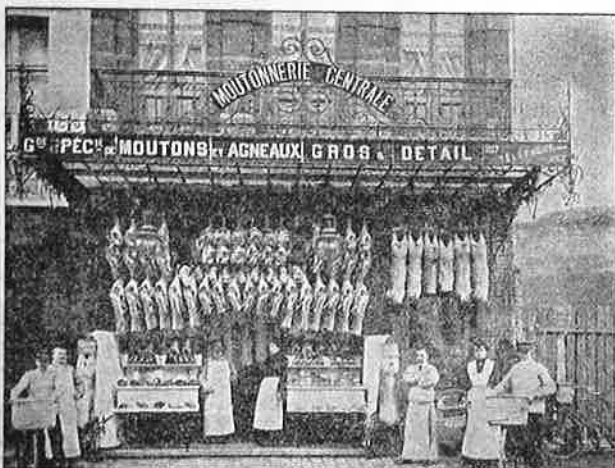
Gemeente-feesten van 1865 op 9^e July en volgende dagen.

PROVINCIALE PRYSKAMP van Voort-teelende Dieren, Landbouw-Machienen en Halm, te GENT op het Exercitie-Plein (Spanjaares Kasteel)

- ⁵² De commissie in Brabant dateerde van 16 oktober 1776 (ROPBA, dl. XI, p. 157). Inventaris van het archieffonds: Bussels, M.C. (1937). *Inventaire des archives du comité de l'épizootie pour le Brabant et le Limbourg*. Tongeren.
- ⁵³ Rijksarchief Gent. Fonds Kasselrij Oudburg, nr. 826: brieven op 23 en 25 oktober 1770.
- ⁵⁴ De meeste van deze geneesmiddelen waren uit zeer rudimentaire ingrediënten samengesteld. Vele hadden niet eens een versterkende, laat staan een genezende waarde.
- ⁵⁵ RvV1. F. II 1681 (22610) : brief aan de Raad van Vlaanderen op 8 november 1770.
- ⁵⁶ RvV1. F. I 4634 (17669) : kopie van brief op 24 oktober 1771.
- ⁵⁷ Zij hadden het gemunt op een behandeling met geneesmiddelen en talrijke visites, waarop flink verdiend werd.
- ⁵⁸ RvV1. F. II 1732 : minuut van brief van De Causmaecker aan de Geheime Raad op 22 februari 1771.
- ⁵⁹ RvV1. F. 3704 (ordonnantie van 8 mei 1771) en II 1782 (22734) : rapport van 13 mei 1771.
- ⁶⁰ RvV1 F. II 1732: minuut van brief van De Causmaecker aan de Geheime Raad op 12 februari 1771. De Causmaecker heeft vooral de Roede van Menen en het Vrije van Brugge op het oog.
- ⁶¹ RvV1 F. Varia D 2649 (36286): brief aan De Causmaecker op 25 september 1771. Zie ook RvV1. F. 4634 (17669).
- ⁶² RvV1. F. 3707: brief van 31 oktober 1771 aan De Causmaecker.
- ⁶³ RvV1. F. 3706. Citaat uit brief van 30 november 1771. Zie ook RvV1. F. 3708: De Cock aan De Causmaecker op 12 november 1771.
- ⁶⁴ Hierover een aantal processen in het archief van de Raad van Vlaanderen. Zie RvV1. Processen in eerste aanleg nrs. 23463-23467, 23475, 23477, 23481, 23491, 23501, 23506, 23509, 23516, 23517 en 23540.
- ⁶⁵ Pierre Francois Pijcke, heer van Idegem (1721-1779), knap jurist. In 1746 raadspensionaris van de stad en Land van Aalst, moest hij in 1749 ontslag nemen wegens onregelmatigheden. In 1750 actuaaris der Staten van Vlaanderen. Dit ambt werd hem in 1754 ontnomen. Tot aan zijn dood was hij tegenstander van Vilain XIII en van de verlichte politiek in Vlaanderen.
- ⁶⁶ Exemplaar aanwezig in ARA, Secrétairerie d'Etat et de Guerre nr. 1972.
- ⁶⁷ Bibliotheek Universiteit Gent nr. G. 9921.
- ⁶⁸ Zo schrijven burgemeester en schepenen van de Kasselrij Veurne aan de Raad van Vlaanderen dat het volgens hen helemaal niet gevaarlijk is gecrepeerde of zieke dieren te benaderen (RvV1. F. 3704: brief op 6 maart 1771).
- ⁶⁹ Ook F.F. De Berg kon dit niet ontkennen. Zie De Berg, F.R., op. Cit., p. 26.
- ⁶⁰ *Memorie over de tans greecerende siekte van het hoornvee door ordre van den Heere Marckgraeve deser Stad Antwerpen* (Staten van Vlaanderen nr. 4724).
- ⁶¹ RvV1. F. II 1432 (22254): anoniem *Mémoire*.
- ⁶² Over deze cijfers en over de geografische verspreiding van de ziekte wordt in het oorspronkelijke werk van de auteur van dit artikel nog uitvoerig gehandeld.

De uiteindelijke evolutie van de vleesverkoop binnen gecentraliseerde vleeshallen naar individuele verkoop in winkelhuizen en een strenge controle op het kweken en slachten, had een gunstige invloed op het bannen van veeziektes allerhande
(verzameling UG, fonds Vliegende Bladen)

FILET DE MOUTON le 1/2 kg à . . . fr. 0,90
SELLE " " " . . . " 0,90
TRANCHE DE GIGOT " " . . . " 1,10

COTELETTES à 0,25, 0,30, 0,35, 0,40 et 50 centimes pièce.

Spécialité de langues, cervelles, rognons et pied de mouton.

Je me recommande à vos chers ordres et vous présente mes respects

TÉLÉPHONE 1157.

Imp. Ceunis, fossé Ste Elisabeth, 52.

GRAND RABAIS

A LA

Grande Moutonnerie Centrale

Rue St. Michel, 21. Gand.

J'ai l'honneur d'informer ma nombreuse clientèle que m'étant rendu acquéreur d'un important lot de moutons élevés en Ardennes et prés-salés, un contrat me permettra d'être constamment approvisionné de moutons de tout premier choix.

Ce marché me procure en outre l'avantage de vous faire profiter pendant la saison d'une baisse de prix dont un aperçu ci-dessous.

GIGOT ENTIER le 1/2 kg à	fr. 0,90
" RACCOURCI "	" 1,10
" PRÉ-SALÉ "	" 1,10
ÉPAULE "	" 0,70
BASSES-COTES (boef) "	" 0,90
RAGOUT DE MOUTON	60, 70 et 0,80

GEORGES ROMBAUT.

Rue Saint-Michel, 21. Gand.